HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 1, February 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.817

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 29.20.2019 Kabul Tarihi: 30.01.2020

Atıf Künyesi: Ahmet Akşar, "Cassius Dio ve Hadrianus Dönemi'ne Dair Kaynakları", *History Studies*, 12/1, Şubat 2020, s. 1-14.

Cassius Dio ve Hadrianus Dönemi'ne Dair Kaynakları

Cassius Dio and the Sources of About Hadrian Reign

Dr. Ahmet Akşar

ORCID No: 0000-0001-7280-5543

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Öz

Publius Aelius Hadrianus, MS 11 Ağustos 117'de Syria orduları tarafından imparator ilan edildi ve MS 117-138 yılları arasında Roma imparatorlarının on dördüncüsü olarak hüküm sürdü. Hadrianus, Traianus'tan devraldığı belalı mirası usta bir siyasetle yönetti. Bu sebeple modern yazarlar tarafından onun iktidarı Roma İmparatorluğu için talihin lütfu olarak görülmüştür. Tükenmek bilmez bir meraka ve enerjiye sahip olan Hadrianus'un biyografisi oluşturulurken başvurulmuş eserler, antik yazarlardan günümüze kalanlar ile epigrafik ve numismatik malzemedir. Epigrafik ve numismatik eserlerin çokluğuna rağmen antik kaynaklardan edindiğimiz bilgi oldukça kısıtlıdır. Hadrianus hakkında bilgi veren antik kaynaklardan en önemlileri MS 3. yüzyılın ilk çeyreğinde Cassius Dio tarafından yazılan *Rhomaika* isimli eser ve 3. yüzyılın son çeyreğinde yazılan ve kısaca *Historia Augusta* olarak bilinen imparator biyografileridir. Her iki esere de imparator Hadrianus biyografisi oluşturulurken başvurulması zorunludur. Bu sebeple bu çalışmada Cassius Dio ve eseri hakkında bilgi verilecek ve Hadrianus biyografisinde verdiği bilgiler, onun hakkında bilgi veren diğer kaynaklarla karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadrianus, Cassius Dio, Rhomaika, Historia Augusta

Abstract

Publius Aelius Hadrianus was proclaimed emperor by Syrian Armies on 11th August 117, and reigned between 117 and 138 as 14th of Roman emperors. He handled the calamitous legacy he inherited from Trajan with a wise policy. Modern authors regarded his time in power as a smile of fortune on Roman Empire. While compiling a biography of Hadrian, the references are the remnants of works by ancient authors, and epigraphic and numismatic materials. Even though epigraphic and numismatic materials are numerous, information we get from ancient sources are rather limited. The most important of the sources giving information about Hadrian are the *Rhomaika* written by Cassius Dio in the first quarter of 3rd Century AD, and the emperor biographies which were written in the last quarter of 3rd Century and known as *Historia Augusta*. Both works are indispensable for a biography of Hadrian. Therefore, this study aims to give, along with information about Cassius Dio and his work. Also, the information he provides in the biography will undergo a critical evaluation with reference to other sources about the Hadrian reign.

Keywords: Hadrianus, Cassius Dio, Rhomaika, Historia Augusta

Volume 12
Issue 1
February
2020

Giriş

Cassius Dio Cocceianus, MS 163/164 yılında Bithynia'nın önemli kentlerinden biri olan Nikaia'da (İznik) varlıklı bir ailede dünyaya geldi.¹ Dio'dan öğrendiğimize göre babası Cassius Apronianus, senatör olmuş, Dalmatia ve Kilikia eyaletlerinde *legatus*, Lykia-Pamphylia Eyaleti'nde *proconsulluk* yapmıştır.² Cassius Apronianus'tan önce Cassius ailesinin herhangi bir ferdinin valilik gibi yüksek makamlara geldiğine dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte MS 130 yılı *suffectus consul* Nikaialı Cassius Agrippa'nın aynı ailenin bir üyesi olup olmadığı bilinmemektedir.³ Ancak bölgede ele geçen yazıtlarda Cassius ismine rastlanması en azından ailenin toplumsal yaşamda belirgin bir rol oynadığını göstermektedir.⁴ Cassius Dio'nun bir başka akrabasının Cocceianus *cognomen*inden hareketle Prusalı (Bursa) hatip Dio Khrysostomos ya da diğer adıyla Dio Cocceianus olma ihtimali vardır.⁵ Cassius ailesinin MS 1. yüzyıldan itibaren görülen doğulu yükselen ailelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Cassius Dio'nun, varlıklı bir ailenin üyesi ve senatör olmuş bir babanın oğlu olarak iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır.⁶ Dio, babası Apronianus gibi Roma devlet görevlerinde bulunabilmek için 16-17 yaşlarında, MS 180'li yılların başlarında Roma'ya gelmiştir.⁷ Dio'nun eserinde, İmparator Commodus'un tahta geçerken *senatusta* yaptığı konuşmaya şahit olmuş, olayı görmüş gibi aktarması, uzmanlar tarafından Dio'nun Roma'ya en geç 180 yılında gelmiş olmasıyla açıklanmaktadır.⁸ Cassius Dio'nun MS 182/3 yıllarında babası Apronianus'un *comesi* olarak Kilikia'da bulunduğu yine kendi ifadesinden anlaşılmaktadır.⁹

Cassius Dio *cursus honorum* denilen devlet kariyerine MS 180'lerin ortasında *tribunus militum* olarak başlamış olmalıdır. Ancak bununla ilgili elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. İmparator Commodus'un saltanatının sonlarına doğru Roma'da *quaestor*,

¹ Ansiklopedik bilgilerde ve modern araştırmaların bir kısmında Dio'nun doğum tarihi için MS 150, 155 gibi tarihler de önerilmektedir. Yazarın eserinde ve diğer antik kaynaklarda onun doğum tarihine dair bilgi verilmemesi günümüz araştırmacılarını Dio'nun devlet kariyerine başlamasını esas alarak bir çıkarımda bulunmaya itmiştir. Fergus Millar, Cassius Dio üzerine yaptığı çalışmasında Roma'nın geleneksel memuriyet yaşlarını esas alarak Dio'nun doğum tarihini MS 163 veya 164 yılı olarak vermektedir. Bkz. Fergus Millar, *A Study of Cassius Dio*, Oxford University Press, London, 1964, s. 13, dn 4; T. D. Barnes, "The Composition of Cassius Dio's 'Roman History'", *Phoenix*, Vol. 38, No. 3, Autumn, 1984 s. 242

² Dio, XLIX, 36, 4; LXIX, 1, 3, LXXIII, 7, 2; David Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II*, Princeton, 1950, s. 1552-3 dn 8; Millar, *age*, s. 8, dn 9 (in quad PIR² C 485); Barnes, *agm*, s. 242 (in quad IGR III, 654)

³ Millar, *age*, s. 9 dn 3 (in quad PIR² C 481)

⁴ Gustave Mendel, "Inscriptions de Bithynie" *Bulletin de Correspondence Hellénique*, Vol. 24, 1900, s. 361-426 no 33, 90-92

⁵ Barnes, *agm*, s. 242; Aalders G. J. D., "Cassius Dio and the Greek World", *Mnemosyne*, Vol. 39, 1986, s. 283; Peter Michael Swan, *The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 55-56 (9 BC-AD 14)*, Oxford University Press, New York, 2004, s. XIV; Cassius Dio ve Dio Khrysostomos'un akrabalık ilişkisi ispatlanabilmiş değildir. Bithynia bölgesi kentlerinden olan Nikaia ve Prusa birbirine yakın konumdadır. Varlıklı iki ailenin evlilik yoluyla akrabalık kurması günümüzde olduğu gibi eskiçağda da sık başvurulan uygulamalardan biridir. Cocceianus *cognomen*inin (lakabı) her iki Dio'da olması bazı araştırmacıları Cassius Dio'nun Dio Khrysostomos'un torunu olduğu gibi bir sonuca çıkarmıştır. Ancak Millar bu görüşün kesin bilgilerden oluşmadığını belirtir. Millar, *age*, s. 11. Bununla birlikte Eisman, Dio Khrysostomos'un Dio'nun dedesi olduğunun altını ısrarla çizer. Michael M. Eisman "Dio and Josephus: Parallel Analyses", *Latomus*, Vol. 36, No. 3, Summer 1977, s. 659

⁶ Hülya Boyana-Ahmet Türkan, "Cassius Dio Cocceianus'un Hayatı ve Tarihçiliği", *TAD*, Cilt 38, Sayı 65, 2019, s. 4

⁷ Millar 1964, s. 14; Swan, *age*, s. 1

⁸ Dio, LXXII, 4, 2; Millar, *age*, s. 14

⁹ Dio, LXXIII, 7, 2; Barnes, *agm*, s. 242

daha sonra senatör olmuştur.¹⁰ Commodus'tan sonra kısa süre Roma imparatoru olan Pertinax, Cassius Dio'yu MS 194 yılı *praetor*u atamıştır.¹¹ Dio, *praetor*lük yaptıktan sonra bazı küçük eyaletlerde valilik görevinde bulunmuş, MS 204'te Septimus Severus'un *consilium*unda görev almıştır.¹² Onun bu göreve gelmesinde Septimus Severus'un kehanetlere ve rüyalara duyduğu ilgi neden olmuştur.¹³ Dio, rüyalar ve kehanetler ile ilgili yazdığı eserin bir kopyasını Septimus Severus'a göndermiştir. Dio, yazmış olduğu bu eserinde Septimus Severus'un iktidarı elde etmek için beklediği kehanetlerini açıkladığını ifade etmektedir.¹⁴

Dio'nun kariyerindeki yükseliş Septimus Severus döneminde oldukça göz alıcı olmuştur. O'nun, Septimus Severus'un *consilium*unda görev yapmanın yanında¹⁵ MS 205/6 yılında *suffectus consul* olarak görev yaptığı günümüz araştırmacıları tarafından belirtilir.¹⁶ Ancak bu birinci *consullüğüne* dair kesin tarih bilgisinin olmaması ve Dio'nun eserinde kendisi hakkında bilgi verirken sadece ikinci *consullüğünü* Severus Alexander ile yaptığını belirtmesi birinci *consullüğünün* tarihine dair tartışmalara neden olmuştur.¹⁷ Cary, Dio'nun ilk *consullüğünü* yine aynı imparator ile Afrika *proconsullüğünden* önce kısa bir süreliğine MS 222 yılında yaptığını belirtmektedir.¹⁸

Cassius Dio, İmparator Caracalla'nın Doğu gezisi sırasında *amicus principis* olarak onun yanında olanlardan biridir.¹⁹ Kaynaklar, Caracalla'nın zalim yönüne dikkat çekmektedirler.²⁰ Dio'nun Caracalla'nın hışmına uğramadan popülaritesini korumasını onun saygın bir senatör olmasıyla açıklamak gerekir. O, MS 214/215 kışını Caracalla ile birlikte Nikomedia'da geçirmiştir. İmparator maiyetiyle birlikte Nikomedia'dan Parthia'ya doğru hareket ettiğinde²¹ Dio'nun da kendisiyle gittiğine dair elimizde bir veri bulunmamaktadır. Dio, kendi yurdu olan Nikaia'da bir müddet kalmış ve oradan Roma'ya dönmüş olmalıdır. Zira sonraki imparator Macrinus'un (MS 217-218) *senatusa* yazdığı mektup *senatusta* okunurken orada bulunanlardan biri de Cassius Dio olmuştur.²² Macrinus'un tahta geçmesi Dio'nun kariyerinde yeni bir safha olmuştur. Dio, MS 218'de Macrinus tarafından Asia Eyaleti'nin önemli kentlerinden olan Smyrna ve Pergamon'a *curator ad corrigendum startum civitatum* olarak görevlendirilmiştir.²³ Dio'nun eserinde kendi hakkında verdiği bilgilerden onun MS 218/219 kışında Pergamon'da görevinin başında olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Dio'nun bu görevi sürdürüyorken Roma imparatoru Macrinus ile Septimus Severus'un yeğeni Elagabalus arasında yapılan taht mücadelesinde Macrinus, Haziran 218'de Antiokheia'da savaşı kaybeden taraf olmuştur. Roma

¹⁰ Millar, *age*, s. 15-16; Swan, *age* s. 1

¹¹ Dio, LXXIV, 12, 2

¹² Swan, *age*, s. 1; Millar, *age* s. 17

¹³ Mehmet Ali Kaya, *Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimus Severus*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 88

¹⁴ Dio, LXXIII, 23, 1; Millar, *age*, s. 29; Eisman, *agm*, s. 658; Boyana-Türkan, *agm*, s. 6, Dio'nun bu eseri günümüze ulaşmış değildir.

¹⁵ Dio, LXXVII, 17, 1

¹⁶ Barnes, *agm*, s. 243; Swan, *age*, s. 2 dn 8; Millar, *age*, s. 207 dn 4

¹⁷ Dio, LXXX, 2, 1

¹⁸ Cary, Dio's Roman History, Vol. I, Loeb Classical Library, New York-London 1914, s. IX

¹⁹ Dio, LXXVIII, 17, 3-4; Millar, *age*, s. 21; Barnes, *agm*, s. 244

²⁰ Kaya, *age*, s. 305-310

²¹ HA, *Caracalla*, VI- VIII

²² Dio, LXXIX, 37, 5; Millar, *age*, s. 22; Barnes, *agm*, s. 244

²³ Dio LXXX, 7, 4, LXXX, 18, 3; Swan, *age*, s. 3; Cary, *age*, s. X; Jesper Majbom Madsen, "Criticising the Benefactors: The Severans and the Return of Dynastic Rule", *Cassius Dio: Greek Intellectual and Roman Politician, Historiography of Rome and Its Empire*, Vol. 1, Brill, 2016, s. 136; İmparatorlar tarafından atanan *curator*ler, kentlerin idari ve mali anlamda çözmekte zorlandığı sorunların çözümü için çalışırlardı. Genel anlamda eyalet valisine bağlı olarak çalışırlardı. Bazen de atanan *curator*lerin *imperium* yetkisi olurdu.

²⁴ Dio, LXXX, 7, 4; Barnes, *agm*, s. 244

tahtına, Syria orduları tarafından imparator ilan edilen Elagabalus'un oturması Dio'nun kariyerinde bir değişikliğe neden olmamış ve o Elagabalus'un saltanatının son yılına kadar *curator* görevinde kalmaya devam etmiştir.²⁵ Elagabalus'un Roma'da uygulamaya koyduğu dinsel devrimin başarısız olması ve imparatorun aşırılıkları, Roma İmparatorluğu'nda tahtın değişmeyle sonuçlanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun başkentinde ortaya çıkan karmaşada Dio, Asia Eyaleti'nden Bithynia'ya geçmiş ve orada ciddi bir rahatsızlık geçirmiştir.²⁶ Elagabalus'tan sonra tahta geçen Severus Alexander'in saltanatı, Cassius Dio'nun devlet kariyerinde en üst makamlara, *proconsul*, *legatus Augusti* ve *consullüğe* çıkmasına vesile olmuştur.

Cassius Dio MS 223/4 yılında bir *senatus* eyaleti olan Afrika Eyaleti'ne *proconsul* olarak atanmıştır.²⁷ Afrika Eyaleti'ndeki görevi bittiğinde Roma'ya dönmüş ve aceleyle herhangi bir *legionun* bulunmadığı Dalmatia Eyaleti'ne *legatus Augusti* olarak atanmıştır.²⁸ Dalmatia'daki görevinde iki yıl kaldıktan sonra bu kez iki askeri *legionun* bulunduğu Pannonia Superior Eyaleti'nde *legatus* olmuştur.²⁹ Dio, Pannonia'dan Roma'ya döndükten sonra ikinci kez *consul* olduğu bilgisini vermektedir.³⁰ Dio, ikinci *consullüğünü* *consul ordinarius* olarak imparator Severus Alexander ile birlikte yapmıştır.³¹ Dio'nun eserinde ne yazık ki birinci *consullüğü* ile ilgili bilgi verilmemektedir. Cary, onun ilk *consullüğünü* yine Severus Alexander ile MS 222 yılında yaptığını³² belirtse de Millar bu tarihin daha erken olması gerektiğinin altını çizmektedir.³³ Cassius Dio, *consullük* görevinden sonra politik hayattan çekilmiş ve memleketi Nikaia'ya geri dönmüştür.³⁴ Yine kendi yazdıklarından öğrendiğimize göre memleketine geri döndükten sonra kendi işleri ile meşgul olmuş, zamanını eserinin son kısmını yazmaya harcamıştır.³⁵ Dio'nun ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Ancak eserinde yazdıklarına bakılarak onun MS 230'lu yılların ilk yarısında öldüğünü söylemek mümkün görünmektedir.

Cassius Dio ve Eseri Rhomaika

Cassius Dio'nun kaleme aldığı seksen kitaptan oluşan *Rhomaika* (Ῥωμαϊκά), Aeneas'ın İtalya'ya gelmesinden MS 229 yılına kadar meydana gelen olayları anlatır. Hellen doğudan gelen bir entelektüel olarak Dio, Polybios'un izinden giderek Roma tarihini Hellence kaleme almıştır. Bütün bir Roma tarihini Hellence yazma geleneği Dio ile son bulmuştur.³⁶ Hellence Roma tarihi yazmanın Dio'nun yaşadığı çağda açıklanabilir bir yanı bulunmaktadır. Septimus Severus'un iktidarından başlamak üzere, birkaç imparator istisna, tahta çıkanlar hep eyaletliler olmuştur. Dio'nun yaşadığı zamanda iktidarda bulunanlar ve imparatorluğa yön verenler Kuzey Afrika ve Suriye kökenli kişilerdi. Yani Latince bilen, konuşan ama ana dili Latince olmayan kişilerdi. Her ne kadar Latince bir imparatorluk dili olsa da her bölgede yerel diller yoğun olarak kullanılmaktaydı. Bu bağlamda Cassius Dio, iktidarı elinde bulunduranlar için kendileri gibi Roma'ya uzaktan gelen bir Romalının bakışını sunmuştur. Cassius Dio eserinde Nikaialı

²⁵ Millar, *age*, s. 23

²⁶ Dio, LXXX, 1, 2

²⁷ Dio, LXXX, 1, 2; Millar, *age*, s. 24

²⁸ Dio, LXXX, 1, 2

²⁹ Millar, *age*, s. 23; Cary, *age*, s. X

³⁰ Dio, LXXX, 2, 1

³¹ Dio, LXXX, 5, 1; LXXX, 19, 1^a

³² Cary *age*, s. IX

³³ Millar, *age*, s. 17, 204 vd; Tartışmanın ana nedeni Afrika Eyaleti'ne atanan valinin *consullük* yapanlar arasında *proconsul* olarak atanması gösterilebilir. Zira Cassius Dio'nun Afrika Eyaleti'ne vali olabilmesi için *consullük* yapması gerekmektedir. Bu sebeple Cary, Dio'nun ilk konsüllüğünü 223'ün hemen önüne koymaktadır.

³⁴ Dio, LXXX, 5, 2

³⁵ Dio, LXXX, 5, 3

³⁶ Millar, *age*, s. 5

olduğundan bahseder.³⁷ Bu ifade kendisi hakkında bilgi vermenin yanında kendi etnik ve kültürel kökenini belirtmeyi de içerir. İkinci olarak Dio, tıpkı Polybios gibi Roma'nın başarılarını başkent Roma'dan uzakta yaşayan ve kültürel olarak Latin batıdan üstün olan Hellenler için kaleme almıştır.³⁸ Yazma üslubunda Thukydides'i örnek alması, en azından Thukydides'i okuyanları hedef okuyucu kitlesi olarak belirlediğini ortaya koymaktadır. Zira Eisman, Dio'nun "*on yıl materyal topladım ve on iki yılda da tarihimi yazdım*" ifadesinin Roma İmparatorluğu'nun doğusunda yaşayan Hellenler için bir anlam ifade ettiğini belirtmektedir.³⁹ Bu açıdan bakıldığında *Rhomaika*'nın verdiği bilgilerden yararlananların Roma İmparatorluğu'nun Doğu eyaletlerinde yaşayan ve Hellence konuşanlar olduğunu söylemek abartı olmaz.

Cassius Dio, eseri hakkında bilgi verirken *Rhomaika*'nın iki farklı zamanda yazıldığını belirtir. Roma'nın kuruluşundan Septimus Severus'un ölümüne kadar geçen süreyi anlattığı kısım uzun sürede yazılmıştır. Aslında onun tarih yazmaya başlaması kendi ifadesine göre ilahi bir gücün emretmesiyle olmuştur. Rüyalar ve kehanetler ile alakalı yazmış olduğu kitabını Septimus Severus'a gönderdikten sonra ondan övgü dolu bir cevap almıştır. Mektubu aldığı gece rüyasında ilahi bir güç ona tarih yazmasını salık vermiştir.⁴⁰ Bu ilahi işareti gerçekleştirmek için yazarın kendi ifadesine göre belgeleri toplamak ve Roma tarihi üzerine okumalar yapmak on yılını almıştır.⁴¹ Dio, eserinde Aeneas'ın İtalya'ya gelmesinden Septimus Severus'a kadar Roma tarihini yazarken pek çok kaynağa başvurduğunu ve pek çok belge okuduğunu belirtir. Okudukları arasında Livius⁴² ve Sallustius Crispus'un⁴³ isimlerini zikreder. Ancak *Rhomaika* yazılırken yararlanılan yazarlar bu ikisi ile sınırlı kalmış olamaz. Günümüz araştırmacıları bu isimler arasına Polybios, Halikarnassoslu Dionysos, Caesar ve Plutarkhos gibi isimleri de eklerler.⁴⁴ Dio'nun *Rhomaika*'yı yazmak için on yılda topladığı belgeleri değerlendirmek ve onları yazmak on iki yıldan fazla sürmüştür.⁴⁵ Millar, Dio'nun verdiği bu bilgilerden, belge topladığı zaman olarak MS 197-207, onları yazmak için ise MS 207-219 yıllarını önerir.⁴⁶ Bunun yanında farklı tarihler ileri süren bilim insanları da bulunmaktadır.⁴⁷

Dio, tarihinin ikinci kısmını yani yaşadığı çağda tanık olduklarını (MS 219-229) ne zaman yazdığı hakkında bilgi vermez. Ancak İmparator Caracalla'nın saltanatından Dio'nun Bithynia'ya döndüğü zamana kadar, yani Caracalla'dan Severus Alexander'e kadar olayları anlattığı 78. ve 80. kitapları ise valilik gibi devlet görevlerini yaptığı sırada aralıklarla yazdığı kabul edilmektedir. Dio'nun verdiği bilgilerden Alexander Severus ile 229 yılında paylaştığı *consullük* görevinden sonra memleketine döndüğünde yazmaya devam ettiği görülmektedir.⁴⁸ Dio, *Rhomaika*'yı şöyle bitirir: "*Hayatımın geri kalanını kendi vatanımda geçirmek niyetiyle yola çıktım; aslında ilahi bir güç ben Bithynia'dayken açıkça bana bunu bildirdi. Bir keresinde rüyamda bana çalışmamın sonunda şu dizelerin yazılmasının emredildiğini gördüm.*" diyerek

³⁷ Dio, LXXV, 15, 3, LXXX, 5, 2

³⁸ Eisman, agm, s. 662

³⁹ Eisman, agm, s. 662-3

⁴⁰ Dio, LXXIII, 23, 1

⁴¹ Dio, LXXIII, 23, 5; Millar, age, s. 30

⁴² Dio, LXVII, 12, 4

⁴³ Dio, XL, 63, 4

⁴⁴ Millar, age, s. 34; Eisman, agm, s. 662-4

⁴⁵ Dio, LXXIII, 23, 5

⁴⁶ Millar, age, s. 29-30

⁴⁷ Dio'nun materyal toplama ve onları yazma süresi ile ilgili günümüz araştırmacılarının ileri sürdüğü tarihler şöyledir. 197-207 materyal toplama, 207-219 yazma, 201-211 materyal toplama, 212-224 yazma, 212-222 materyal toplama, 222-234 yazma. Tartışma için bkz Barnes, agm, s. 241-2

⁴⁸ Dio LXXX, 5, 3

Ilyada'dan bir dize ile çalışmasını sonlandırmıştır.⁴⁹ Verilen bilgidен anlaşılacağı üzere Dio, Nikaia'ya döndükten sonra da tarihini yazmaya devam etmiştir.

Cassius Dio, olayları Thukydides'in ele aldığı biçimde kanıtlara başvurarak ve şahit göstererek aktarır.⁵⁰ Bununla birlikte olayları açıklamak için doğaüstü güçlere yer vermesi ya da olayların nedenlerini açıklarken rüyalara ve cennetten inen emarelere gönderme yapması onu Thukydides'ten ayırmaktadır.⁵¹ Bu açıdan bakıldığında kaleme aldığı tarih, bilimsel tarih anlayışına uymaz. Buna rağmen özellikle imparatorluk dönemini yazarken, imparatorların saltanat yıllarına bölmesi ve her imparatorun yönetim tarzını anlatıp imparatorların biyografilerinden ve otobiyografilerinden yararlanması onu oldukça değerli kılar.⁵²

Rhomaika'nın büyük bir kısmı başka yazarların yaptığı iktibaslar sayesinde özetler halinde günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bununla birlikte *Rhomaika*'nın MÖ 68 – MS 10 yıllarını kapsayan 36. – 54. kitapları günümüze tam olarak ulaşmıştır. MÖ 9 – MS 46 yıllarını kapsayan 55. – 60. kitapları ve İmparator Caracalla'dan Elagabalus'un iktidarının bir kısmını kapsayan 79. ve 80. kitapları fragmanlar halinde korunmuştur. Dio'nun yazdıklarının değeri orta çağda hala geçerliliğini korumuş olmalı ki Bizans imparatoru VII. Michael Dukas'ın (1071-1078) isteğiyle Trapezuslu keşiş Ksiphilinus tarafından özetleri çıkarılmıştır.⁵³ Ksiphilinus'un çıkardığı özetler, Dio'nun tarihinin MÖ 47 – MS 229 yıllarını anlatan 36. kitabından 80. kitabına kadar olan kısımdır.⁵⁴ Ksiphilinus'tan yarım yüzyıl sonra yaşayan, İmparator Alexis Komnenos'un (1081-1118) özel sekreteri olan Ioannes Zonaras, emekli olduktan sonra yaratılıştan İmparator Alexis'in ölümüne kadar 18 kitaplık bir dünya tarihi yazmıştır. Zonaras, tarihinin 7. ve 9. kitaplarını yazarken, Aeneas'ın İtalya'ya gelmesinden MÖ 146 yılına kadar olan olaylarda birincil kaynak olarak doğrudan Dio'yu kullanmıştır.⁵⁵ Iulius Caesar'dan İmparator Nerva'ya kadar meydana gelen olaylarda da Zonaras'ın başvuru kaynağı Dio olmuştur. Traianus'tan itibaren başvurulmuş kaynak Dio değil, bizzat onun eserinin özeti olan Ksiphilinus'tur.⁵⁶ *Rhomaika*'nın 1. ve 21. kitapları sadece Zonaras'ta bulunmaktadır.⁵⁷ Bu bağlamda Dio'nun *Roma Tarihi*'nin tamamlanmasında Zonaras'ın rolü büyük olmuştur. Zira *Rhomaika*'nın dörtte biri Zonaras'ın *Epitome Historion*'undan çıkarılmaktadır.

Cassius Dio'nun Hadrianus Dönemi Hakkında Verdiği Bilgilerin Kaynakları

Hadrianus biyografisi oluşturulurken başvurulması zorunlu iki önemli kaynak vardır. Bunlardan biri Cassius Dio, diğeri ise MS 3. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan *Historia Augusta* olarak bilinen imparator biyografileridir. *Historia Augusta*, Hadrianus biyografisi ile başlar. Bu biyografinin yazarı Aelius Spartianus olarak bilinir. Spartianus, Hadrianus biyografisini oluştururken üç pasajda Marius Maximus isimli bir yazardan yararlandığını belirtir.⁵⁸ Marius Maximus, Severuslar döneminde önemli bir senatör ve aynı zamanda imparator Macrinus zamanında *praefectus urbi* (kent *praefectus*) ve Severus Alexander zamanında (223) ikinci kez *consul* olarak görev yapmıştır.⁵⁹ Millar'a göre Dio, *Rhomaika*'da

⁴⁹ Dio LXXX, 5, 3; Homeros, *Ilyada*, XI, 163-4; "Zeus, kargıların, tozun toprağın, kargaşanın içinden, kanların içinden Hektor'u çekti götürdü."

⁵⁰ Millar, *age*, s. 6-7, 40 vd

⁵¹ Dio, LXIX, 2, 1; Swan, *age*, s. 8 vd

⁵² Dio, LXIX, 17, 2; Millar, *age*, s. 40; Cary, *age*, s. XVI; Boyana-Türkan, agm, s. 13

⁵³ Cary, *age*, s. XXII

⁵⁴ Millar, *age*, s. 2

⁵⁵ Cary, *age*, s. XXI

⁵⁶ Millar, *age*, s. 3

⁵⁷ Cary, *age*, s. XXII

⁵⁸ HA, *Hadrianus*, XII, 4; XX, 3; XXV, 4

⁵⁹ Dio, LXXIX, 14, 3; Millar, *age*, s. 61, dn 9; Barnes, agm, s. 254

Hadrianus dönemini anlattığı 69. kitabını yaklaşık MS 217 veya 218 yılında, tam da Marius Maximus'un kent *praefectus*luğu yaptığı esnada yazmıştır.⁶⁰ Muhtemelen bu iki senatörün ve aynı zamanda *consullük* gibi önemli makamlara gelmiş iki yazarın bilgi alışverişinde bulunması veya en azından -eğer Marius Maximus kitabını daha önce yazmışsa- Marius Maximus'un yazdıklarından haberdar olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Dio, Hadrianus hakkında bilgi verirken açıktan Marius Maximus ismini zikretmez. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken önemli nokta şudur ki Cassius Dio'nun Hadrianus dönemini anlattığı kitabı Ksiphilinus'un çıkardığı özetten ibarettir. Yani bu açıdan bakıldığında Dio'nun "*tarihi*" bizim açımızdan eksik veya kusurludur. Ksiphilinus'un Dio'nun yazdığı tarihin 69. kitabını özetlerken hangi bilgileri elelediğinden ne yazık ki haberdar değiliz.

Dio, İmparator Hadrianus hakkında bilgi verirken anlaşıldığı kadarıyla Hadrianus'un otobiyografisinden yararlanmıştı. "*Doğası itibarıyla hem Yunan hem de Latin dillerindeki edebi çalışmalarla yakından ilgiliydi ve geride şiir kadar çeşitli düzyazı ürünler bırakmıştır.*" ifadesinden en azından Dio'nun bu eserleri gördüğü ve içeriği hakkında bilgi sahibi olduğuna göre okuduğu izlenimi ortaya çıkar.⁶¹ Ancak Dio, verdiği bilgilerin ne kadarının otobiyografiden veya şiir ve düzyazılardan alındığından bahsetmez. Yine de bazı pasajlarda verdiği bilgilerin doğruluğunu ortaya koymak için "*Hadrianus'un konu hakkındaki mektuplarının bulunduğu*" belirtir.⁶² Yukarıda da bahsedildiği gibi Dio, tarihini yazmak için on yıl materyal toplamıştır. Görüldüğü kadarıyla topladığı materyallerin içinde bizzat Hadrianus tarafından kişilere yazılanlardan başka *senatusa* yazılan mektuplar da bulunmaktadır. Traianus'un Hadrianus'u evlat edindiği ve Traianus'un eşi Plotina tarafından imzalanan mektup,⁶³ Hadrianus'un *senatustan* egemenliğinin onaylanmasını istediği mektup,⁶⁴ kamunun yararının aksine bir şey yapmayacağına ve hiçbir senatöre ölüm cezası vermeyeceğine dair mektup⁶⁵ bunlar arasındadır. Ancak Spartianus da *senatusa* gönderilen mektubu ve diğer bazı mektupları zikreder.⁶⁶ Anlaşıldığı kadarıyla mektuplar ya Dio tarafından görülmüş olmalı ya da bizzat bu mektuplardan yararlanan başka yazarların kitapları görülmüş olmalıdır.

Cassius Dio'nun Hadrianus dönemine dair bildikleri sadece *senatusa* yazılan mektuplardan oluşmamaktadır. İmparator emirnameleri ve anlaşıldığı kadarıyla yazıtlar da bu bilgileri derlerken Dio'nun başvurdukları arasındadır.⁶⁷ Aynı şekilde Hadrianus'un askeri anlamdaki başarıları, bu alanda yaptığı yenilikler ve *legion*ları teftiş etmesini anıtlara yazıtlar da Dio

⁶⁰ Millar, *age*, s. 62; Barnes, *agm* s. 247-8; Tarihlendirme, Dio'nun materyal toplamayı 197-207 arasında yapmış olmasına göre ortaya konmuştur. Yukarıda 45 ve 46. dipnotta da gösterildiği gibi materyal toplama ve yazma için önerilen başka tarihler de mevcuttur. Barnes, Dio'nun Pannonia Superior ile alakalı verdiği bilgilere bakılarak 49. kitabın 225'ten önce yazılamayacağını ileri sürmektedir. Eğer 49. kitap 225'ten önce yazılmadıysa şüphesiz 69. kitabın yazılması daha geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Başka bir öneri de yazılanların gözden geçirilerek bir revizyona tabi tutulması olabilir. Zira Dio'nun Nikaia'ya döndükten sonra da tarihiyle ilgilendiği yine kendi ifadelerinden bilinmektedir.

⁶¹ Dio, LXIX, 3, 1

⁶² Dio, LXIX, 17, 3

⁶³ Dio, LXIX, 1, 4

⁶⁴ Dio, LXIX, 2, 2

⁶⁵ Dio, LXIX, 2, 4

⁶⁶ HA, *Hadrianus*, VI, 1-4

⁶⁷ Dio, LXIX, 8, 1²; Hazine ait borçların iptalini içeren karar şöyledir: ILS 309; "*Roma halkı ve Senatosu; Parth fatihi tanrılaştırılmış Traianus'un oğlu ve tanrılaştırılmış Nerva'nın torunu Pontifex Maximus, ikinci kez Tribunica Potestas sahibi ve ikinci kez consul Traianus Hadrianus Augustus'a adadı: O, hazineye olan 900 milyon sestertii borcu bağışlayan imparatorların ilki ve tektir ve sadece özgür vatandaşlar değil, aynı zamanda onların çocukları da onun cömertliğiyle bundan yararlanmıştı.*"

tarafından görülmüş olmalıdır. Bu yazıtlardan biri Pannonia, diğeri ise Afrika⁶⁸ eyaletlerinde bulunmuştur. Ancak burada da tarihsel bazı uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Dio, Afrika Eyaleti'nde *proconsul* olarak MS 223 yılında bulunmuş, kendi ifadesine göre daha sonra Dalmatia (224-226), ve Pannonia (226-228) eyaletlerinde *legatus* olarak görev yapmıştır.⁶⁹ Eğer Millar'ın önerdiği gibi Dio 69. kitabı MS 217-218 yıllarında yazmışsa Afrika ve Pannonia'da dikilmiş bu yazıtları görmüş olamaz. Ya da burada ikinci önerme dikkate alınarak Dio'nun ölmeden önce eserini revize ederken Hadrianus dönemini ele aldığı 69. kitabın da revizyona tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Zira Dio'nun belirttiği “*Askerleri gerçekten öyle mükemmel şekilde eğitilmişlerdi ki bilindikleri adıyla Batavia süvarileri Tuna nehrini silahlarıyla yüzerek geçmişlerdi. Bütün bunları gören barbarlar, Romalılar karşısında dehşete düşmüş ve Hadrianus'u farklılıklarının uzlaştırıcısı olarak kabul etmişlerdi.*” ifadesi tam olarak Pannonia'da bulunan yazıtı doğrular niteliktedir.⁷⁰

Cassius Dio'nun bilgi kaynaklarından bir diğeri de MS 182/3'te Kilikia'da *legatus Augusti* olarak valilik yapan babası Cassius Apronianus'tur. Dio, babasından duyduğunu söylediği olayda Hadrianus'un evlat edinilmesini garanti edebilmek için Traianus'un ölümünün birkaç gün saklandığının altını çizer.⁷¹ Buna benzer bir bilgiyi Spartianus da verir. Anlatılardaki benzerlik muhtemelen her iki yazarın gördükleri “ortak” kaynaktan ortaya çıkmaktadır. Buradaki “*babam Apronianus'tan olayın doğrusunu işittim*” ifadesi belki de olayın doğruluğuna olan inancı arttırmak içindir. Çünkü evlat edinme olayının ve imparator ilan edilmenin meydana geldiği tarih 9-11 Ağustos 117'dir. Apronianus'un Kilikia'da valilik yaptığı tarih ise olayın meydana geldiği tarihten yaklaşık 65/6 yıl sonradır. Bu zaman dilimi bir insan ömrünü kapsamakla birlikte Roma'dan gönderilen bir valinin Kilikia Eyaleti'nde ikamet ettiği yer eyaletin metropolisi Torsos (Tarsus) kentidir. Burası yani hem Kilikia hem de Tarsos kenti Hadrianus döneminde pek çok ayrıcalığa kavuşmuştur. Bunlardan biri eyalete *Koinon* bağışlanması, diğer ikisi ise *Hadrianeia* denilen oyunların ihdası ve imparator kültürünün kurulmasıdır.⁷² Büyük ayrıcalık ve ihsanları olan, *kurucu, kurtarıcı, insan soyunun kurtarıcısı, kentlerin tanrısı*⁷³ olarak onurlandırılan Hadrianus'un “karanlık” geçmişine dair bilgilerin aslında o döneme kadar evrilmiş olması gerekir. Dio'nun Hadrianus iktidarını anlatmaya başladığında böyle kuşkulu bir bilgiye yer vermesi onun (veya Ksiphilinus'un) imparatora olan yargısından kaynaklanıyor olabilir. Zira bu yargının bir başka göstergesi de Hadrianus ile Traianus arasındaki yakınlığı veya ilişkiyi verme şeklidir. Dio, *Rhomaika*'da Hadrianus dönemine şöyle başlamaktadır: “*Hadrianus, Traianus tarafından evlat edinilmiş değildi, yalnızca onun hemşerisi ve koruyucusu idi. Bununla birlikte onun akrabası ve yeğeniyle evlenmişti. Kısacası, Hadrianus, Traianus'un günlük hayatını paylaştığı bir arkadaşıydı. Parth*

⁶⁸ Dio, LXIX, 8, 4; CIL III, 3676, E. Mary Smalwood, *Documents Illustrating The Principates of Nerva Trajan and Hadrian*; Cambridge University Press, 1966, no 328; Robert K. Sherk, *The Roman Empire: Augustus to Hadrian*, Cambridge University Press, 1988, no 148.

⁶⁹ Dio, LXXX, 1, 2; Barnes, agm, s. 244-5

⁷⁰ Dio, LXIX, 9, 6; Bu bilginin doğruluğunu (ve muhtemelen kaynağını) yazıtlarda görmekteyiz. CIL III, 3676; Smalwood, age, no 336; Sherk, age, no 145, “*Ben ki Pannonia kıyılarında bin Batavialı arasında cesaretiyle iyi tanınan; ben ki Tuna nehrini tam teçhizatlı olarak bir kıyısından diğerine yüzerek geçen uzlaştırıcı Hadrianus'um. Fırlattığım ok havada süzülüp yere düşerken, sadağımdan bir tane daha ok aldım, ikiye böldüm. Hiçbir Romalı ya da Barbar ne bir asker mızrağıyla ne de bir Parthlı yayıyla beni yenemez. İşte burası benim istirahatgahım, işte asla umutmayacak olan taşın üzerine yaptıklarımı kazıyorum. Benden sonra gelenler benden daha iyisini yapabilecekler mi göreceğiz. Zira bunları yapabilen ilk imparator benim.*”

⁷¹ Dio, LXIX, 1, 2-3; HA, *Hadrianus*, IV, 10

⁷² A. R. Birley, *Hadrian The Restless Emperor*, Routledge, New York, 1998, s. 260; Barbara Burrell, *Neokoroi, Greek Cities and Roman Emperor*, Cincinnati Classical Studies, Brill, Leiden-Boston, 2004, s. 212

⁷³ IGR IV, 342; TAM II, 1192; TAM V,2, no 909; TAM V,3, no 1653; Aslında Anadolu'daki bütün kentler imparatoru tanrı, kurucu ve kurtarıcı olarak gösteren yazıtlar ve sunaklar diktiler.

Savaşları için Syria'ya atanmıştı. Ama O, ilk consul olarak atananlardan biri olmak gibi Traianus'un bir iyiliğine mazhar olmamıştı. Hadrianus, elinde bulundurduğu büyük askeri güçle ve çevresinin yardımıyla bu kolay olmuştu –onun eski koruması ve hemşerisi Attianus ile aşığı Plotina onun durumunu güvence altına almışlardı- ve Traianus'un çocuksuz ölmesinden dolayı Caesar ve İmparator oldu.”⁷⁴ Dio'nun verdiği bu bilgiye rağmen Hadrianus'un önemli görevlere Traianus döneminde geldiği unutulmamalıdır. MS 101'de *qaestor*,⁷⁵ 105'te *praetor*, *tribunus plebis* ve *Legio I. Minerva*'nın *legatusu* olarak atanmıştır.⁷⁶ MS 108'de *suffectus consul*⁷⁷ ve 117'de Parth savaşları için *legatus Augusti pro praetore*⁷⁸ ve *pro praetore provinciae Syriae* olarak Syria Eyaleti'nin valisi ve 118 yılının *consulü* seçilmiştir.⁷⁹ Tüm bu görevler bir Romalı elit için oldukça önemli görevlerdir ve açıkça görüldüğü üzere bu görevler Hadrianus'a Plotina'nın telkinleriyle de olsa (Dio'ya göre Plotina Hadrianus'un aşığı idi) Traianus tarafından bahşedilmiştir. Buradaki bilgilere bakarak Dio'nun Hadrianus döneminin başlangıcına önyargılı veya en azından kuşkulu yaklaştığı görülmektedir. Bu ön yargının sebebi olarak Hadrianus'un hayatının sonuna doğru bazı senatörleri öldürmesi gösterilebilir. Belki de Dio'nun Hadrianus dönemine bakışı MS 211-217'de sert bir yönetim sergileyen Caracalla dönemine duyulan nefretin bir yansıması olmalıdır.

Dio'nun Hadrianus'un iktidarının başında öldürülen dört *ex-consul* olayına bakışı (göründüğü kadarıyla) önyargılı ve biraz da suçlayıcıdır.⁸⁰ Palma, Celcus, Nigrinus ve Lusius isimli dört *ex-consulün* öldürülmesi olayı Spartianus tarafından da verilir.⁸¹ Spartianus, Palma ve Celsus'un Hadrianus tarafından ebedi düşman olarak görüldüğünü aktarır. Spartianus bu bilginin hemen devamında bu iki ismin imparator olmak için harekete geçtiğini de ekler.⁸² Aynı şekilde Nigrinus ve Lusius'un Hadrianus'un adak yaptığı sırada onu öldürmeye teşebbüs etmesi bu dört *ex-consulün* ortadan kaldırılmalarına neden olmuştur. Spartianus, Hadrianus biyografisinde “...(Hadrianus) kendi biyografisinde de söylediği gibi (bu dört *ex-consul*) kendisi arzu etmemesine rağmen senato kararıyla öldürülmüşlerdi...”⁸³ diyerek olaydaki sorumluluğu *senatusa* yıkmaktadır. Ancak Dio, kendisinden yarım yüzyıl sonra yazan Spartianus'un inandığı otobiyografiye inanmamış görünmektedir. Öldürülen bu dört *ex-consulün* “...gerçekte ise zenginlik ve şöhretin keyfini süren oldukça nüfuzlu kimselerdi.”⁸⁴ diyerek savunmasını yapar. Anlaşıldığı kadarıyla bilginin kaynağı Hadrianus'un otobiyografisidir. Fakat Dio, yapılan savunudan tatmin olmamış ve meydana gelen olayın suçlusunun Hadrianus olduğunu ilan etmiştir.

Historia Augusta ve *Rhomaika* arasında benzerlik bulunan başka bilgiler de mevcuttur. Örneğin Dio, mimar Apollodorus'un öldürülmesi olayını geçmişte yaşanan bir anı sebebiyle Hadrianus'un zalimliğine bağlamaktadır. Spartianus, Apollodorus ile ilgili verdiği bilgiden birkaç pasaj sonra Hadrianus'un doğası gereği zalim bir insan olduğunu Marius Maximus'u referans göstererek aktarmaktadır.⁸⁵ Anlaşıldığı kadarıyla bu bilginin kaynağı Marius Maximus olmalıdır. Yine Dio'ya göre kıskançlığı sebebiyle Homeros'un yerine kimsenin adını sanını

⁷⁴ Dio, LXIX, 1, 1-3

⁷⁵ HA, Hadrianus, III, 1

⁷⁶ HA, Hadrianus, III, 4

⁷⁷ HA, Hadrianus, III, 10

⁷⁸ HA, Hadrianus, IV, 1

⁷⁹ HA, Hadrianus, IV, 4-6

⁸⁰ Bu dört eski consul 118 yılında öldürülmüşlerdi.

⁸¹ Dio, LXIX, 2, 5; HA, Hadrianus, VII, 1-2

⁸² HA, Hadrianus, IV, 3

⁸³ HA, Hadrianus, VII, 2

⁸⁴ Dio, LXIX, 2, 5

⁸⁵ Dio, LXIX, 4, 2-5; HA, Hadrianus, XX, 3

duymadığı Antimakhos'u koymuştur.⁸⁶ Spartianus, Antimakhos ismini zikrettiği pasajda Bybloslu Phlegon'un kitaplarının Hadrianus tarafından yazıldığını iddia eder.⁸⁷ Yine anlaşılacağı üzere bu iki bilginin kaynağı da Marius Maximus'tur.

Cassius Dio, Hadrianus dönemine dair bilgi veren ve günümüze kadar (özet olarak da olsa) gelen en eski kaynaklardan biridir. Hadrianus'un askeri alandaki başarıları, devlet yönetimine dair uygulamaları diğer devletlerle ilişkileri, hazine yönetimi, çıkardığı kanunlar gibi bazı bilgilerin kaynağı Hadrianus otobiyografisi olmalıdır. Bununla birlikte eniştesi Servianus'u ölüme zorlamak ve Servianus'un idam edilmeden önce Hadrianus'a söylediği "*Suçlu olmadığımı Tanrılar çok iyi biliyor; Hadrianus'a gelince, tek duam o ki ölümü arzusun ama ölemesin.*"⁸⁸ sözünün kaynağı biyografi veya otobiyografi olamaz. Bu beddua, Dio zamanında suçsuz yere idama mahkûm edilen Quintillus isimli yaşlı bir senatör tarafından "*Servianus'un Hadrianus'a ettiği duayı ediyorum*" şeklinde tekrar edilmektedir.⁸⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Servianus'un bedduası MS 2. ve 3. yüzyıl boyunca tekrar edilmiştir. Ya da Dio, kendi zamanında meydana gelen bu olayı Hadrianus'un Servianus'u intihara zorlaması olayı ile ilişkilendirerek, daha önceden okuduğu "*Servianus'un bedduasını*" Quintillus'a da söyletmiştir. Servianus'un ölüme zorlanması ve torunu Fiscus'un ortadan kaldırılması hadisesi Spartianus tarafından da verilmektedir.⁹⁰ Hatta Spartianus suçlamayı bir adım daha ileri götürerek karısı Sabina'nın bile Hadrianus tarafından zehirlendiği söylentilerinden bahsetmektedir.⁹¹ Anlaşıldığı ve görüldüğü kadarıyla MS 3. ve 4. yüzyılda entelektüel tabaka Hadrianus ile alakalı iyi duygulara sahip değildir. Bu bağlamda hem Cassius Dio hem de Spartianus, Marius Maximus'un kullandığı kaynakları görmüş olmalıdır. Ya da sadece Marius Maximus görülmüştür.

Hadrianus biyografisi oluşturulurken veya Hadrianus dönemine dair bilgi verilirken *Rhomaika*'ya başvurulması zorunludur. Bu zorunluluklardan biri Hadrianus döneminde yaşanan ve diaspora ile sonuçlanan Yahudi isyanıdır. Spartianus, isyanın nedenini sünnet yasağına bağlamaktadır.⁹² Yahudi tarihinde derin izler bırakan isyanın ve yaşanan savaşın Dio'da daha detaylı anlatımı bulunmaktadır. Dio, isyanın nedenini "*(Hadrianus) Kudüs'te yerle bir olan şehrin yerine Aelia Capitolina adını verdiği bir şehir kurdu ve tanrı tapınağının yerinde İupiter için yeni bir tapınak inşa ettirdi. Bu ne önemsiz ne de kısa sürecek bir savaş getirdi. Çünkü Yahudiler yabancı ırkların şehirlerine yerleşmelerini ve yabancı dini ayinlerin yapılmasını hoş görülemez olarak değerlendiriyorlardı...*"⁹³ olarak göstermektedir. Dio, Yahudilerin kayıplarının 50 karakol (kale), 985 köy olduğu belirtir ve yaklaşık 580.000 kişinin öldüğü bilgisini verir. Fakat Dio bu bilgilerin nereden alındığını açık olarak belirtmemektedir. Bunun yanında Hadrianus'un *senatusa* yazdığını iddia ettiği mektupta imparatorun savaş ile ilgili bilgi verirken "*Siz ve çocuklarınız iyiyse, işte bu iyi; ben ve lejyonlar da iyiyiz*"⁹⁴ ifadesini kullanmadığını belirtmesi, en azından *senatusa* yazılan bu mektubun görüldüğü izlenimini doğurmaktadır. Dio, isyana dair detaylı bilgi verir. Ancak isyana dair detaylı bilginin bir kısmı Eusebius'un *Historia Ecclesiastica* (Kilise Tarihi) isimli eserinde bulunmaktadır.⁹⁵ Eusebius'un Pellalı Ariston'un yazdıklarına dayanarak verdiği bilgiler Dio'nun verdiği bilgileri

⁸⁶ Dio, LXIX, 4, 6

⁸⁷ HA, Hadrianus, XVI, 1

⁸⁸ Dio, LXIX, 17, 2

⁸⁹ Dio, LXXVII, 7, 5; Millar, *age*, s. 62

⁹⁰ HA, Hadrianus, XXIII, 3, 8

⁹¹ HA, Hadrianus, XXIII, 9

⁹² HA, Hadrianus, XIV, 2

⁹³ Dio, LXIX, XII, 1-2

⁹⁴ Dio, LXIX, XIV, 3

⁹⁵ Eusebius, *HE*, IV, 6

doğrulamaktadır. Bu doğrulamanın yanında Eusebius Yahudi ayaklanmasının elebaşının “yıldız” anlamına gelen Bar Kokhba olduğunu da aktarır. Aynı şekilde hayatta kalan Yahudilerin Kudüs’e girmesine izin verilmemesi bilgisi de bir diğer Hristiyan yazar Hieronymus’un yazmış olduğu *Chronicon*’da aktarılır.⁹⁶ Bir pagan olarak Dio, anlaşıldığı kadarıyla Yahudi isyanı ile ilgili *senatusa* yazılan mektupların yanında ilk Hristiyan yazarların yazdıklarını da görmüş olmalıdır. Eusebius’un kaynağı olan Pellalı Ariston, İmparator Hadrianus zamanında yaşamış bir Hristiyan’dır ve Yahudi isyanını ve olanları gören önemli bir tanıktır.⁹⁷ Dio’nun Bar Kokhba isyanına dair bilgisi doğrudan Pellalı Ariston’un yazdıkları olmalıdır.

Cassius Dio’nun Hadrianus döneminde meydana gelen olaylara dair gördüğü bir diğer kaynak ise uzun süre Kappadokia Eyaleti valiliği yapmış, MS 2. yüzyıl entelektüellerinden biri olan Flavius Arrianus’un Alanlar üzerine yazdığı kitaptır.⁹⁸ Alanlar, Pharasmanes’in kışkırtmasıyla Parthia ve Anadolu’nun doğusunda karmaşaya sebep olmuşlardı. Dio, Alan savaşı ile ilgili bilgi verirken açıkça kaynağını belirtmez.⁹⁹ Ancak Millar’ın Suidas’tan aktardığına göre Cassius Dio, hemşerisi Flavius Arrianus’un hayatını anlatan bir eser yazmıştır.¹⁰⁰ Eserden günümüze kadar herhangi bir bilgi ya da içeriğinden bir fragman gelebilmiş değildir. Şüphesiz ki böyle bir eseri yazmak için Flavius Arrianus’un yazdıklarının okunmuş olması gerekir.

Hadrianus, sağlığının kötüleşmesi sebebiyle kendisine halef olarak L. Ceionius Commodus’u (L. Aelius Caesar) seçmiş ve bunu *senatusa* onaylatmıştır. Ancak Commodus’un kısa süre sonra ölmesi imparatoru yeni bir halef aramaya itmiştir. Dio, Hadrianus’un Antoninus Pius’u evlat edinmesi merasimine uzun bir yer ayırmıştır. Ancak imparatorun bu merasimde yaptığı uzun konuşmanın kaynağı belli değildir.¹⁰¹ Günümüz araştırmacılarının, Traianus’un Nerva ve L. Piso’nun Galba tarafından evlat edinilmesi konuşmalarına bakarak bu evlat edinme konuşmasının bir *rhetorik* olabileceğini belirtmesi Dio’nun Hadrianus’a dair verdiği bilgilerin en azından bir kısmının onun hayal ürünü olabileceğini akla getirir.¹⁰² Dio’ya göre Hadrianus’un konuşması şöyledir: “*Bana, dostlarım, doğa bir erkek çocuk bağışlamadı ama siz bunu kanunla mümkün hale getirdiniz. İşte bu iki yöntem arasında fark vardır; doğanın verdiği çocuk Tanrı nasıl isterse öyle olurken evlat edinilen belirli bir seçimin sonucudur. Bu yüzden doğanın işleyişiyle sakat ve akılsız bir çocuk verilir babaya ama eleme yaparak bedeni ve aklı sağlam bir çocuğun seçileceği kesindir. Bu nedenledir ki herkesten önce Lucius’u- kendi çocuğum olmasını asla umamayacağım bir insanı- seçtim. Ama Tanrı bizi onlardan mahrum bıraktığı için size onun yerine imparator olarak şimdi size vereceğim adamı, soylu, şefkatli, yumuşak başlı, basiretli ne patavatsızlık edecek kadar genç ne de bir şeyi atlayacak kadar ihtiyar, kanunlara uygun olarak yetiştirilen, yetkilerini geleneklerimize uygun olarak kullanan, bu yüzden de imparatorluğa ait hiçbir meseleyi göz ardı etmeyen ve meseleleri etkin bir şekilde ele alan adamı bırakıyorum. İşte burada Antoninus’tan bahsediyorum.*”¹⁰³ Biliyorum ki o erkeklerin devlet işlerine bulaşmaya en az meyilli olanıdır ve böyle bir gücü arzulamaktan çok

⁹⁶ Hieronymus, *Chronicon*, 18c, 228. Olimpiyat

⁹⁷ Harry Tolley, “Ariston of Pella’s Lost Apology for Christianity”, *Hermes*, Vol. 146, 2018, s. 90-92

⁹⁸ *Arrianou Ektaxis Kata Alanon*

⁹⁹ Dio, LXIX, XV, 1

¹⁰⁰ Millar, *age*, s. 70 dn 1

¹⁰¹ Dio, LXIX, 20, 1-5

¹⁰² Millar, *age*, s. 71; Caillan Davenport-Christopher Mallan, 1 Hadrian’s Adoption Speech in Cassius Dio’s Roman History and the Problems of Imperial Succession”. *American Journal of Philology*, Vol. 135, No 4, Winter 2014, s. 637-647

¹⁰³ Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus; imparator olduktan sonra ismi kısaca Antoninus Pius olarak bilinecektir. Antoninus Pius MS 138-161 arası imparator olmuştur ve beş iyi imparatorun dördüncüsüdür.

uzaktır. Yine de düşüncem o ki ne beni ne de sizi bilerek görmezden gelecek ve kendi isteğine karşı gelerek tahtı kabul edecektir.”¹⁰⁴ Dio'daki bilginin aksine MS. 4. yüzyıl yazarı Aurelius Victor, Antoninus Pius'un Caesar ilan edilmesi ve resmi evlat yapılmasını daha farklı aktarır. Victor olayı, “...Onlar aceleyle toplandıklarında şans eseri babası veya kayın pederi olabilecek yaşlı bir adamın sendeleyeni adımlarını eliyle destekleyen Antoninus gözüne ilişti. Tuhaf bir şekilde bundan memnuniyet duyarak kendilerine rezil kepaze olduğu ve ansızın idam edeceği pek çok senatöre Antoninus'un resmen Caesar olarak resmi evlat edinilmesi yolunda emirler verdi...”¹⁰⁵ diye aktarır. Görüldüğü gibi aynı olay iki yazar tarafından farklı aktarılmaktadır.

Dio'da Antoninus Pius'un evlat edinilmesi konuşmasının devamında verilen, Hadrianus'un ölmeden önce sağlığının bozulması ve ıstırap çekmesine dair bilginin kaynağı da belli değildir. İmparatorun son zamanlarında hayatından iyice bıktığı ve bir köleden kendisini öldürmesini emrettiği, bu emrinin yerine getirilmemesi sebebiyle kendisini öldürmeye çalıştığı, bunda muvaffak olamayınca da hekimden zehir istemesi ayrıntıları Spartianus tarafından da verilir.¹⁰⁶ Ancak Dio'nun, Hadrianus'un son zamanlarında çektiklerine dair bilgilerinde biraz daha ayrıntı vardır.¹⁰⁷ Doktorların Hadrianus'un hastalığına çare bulamaması ve onun da iyileşmek için uyguladığı perhizi bırakarak “bunca doktor bir imparatoru katletti” diye haykırması Dio tarafından verilmektedir ve imparatorun ağzından çıkan son sözün kaynağı belli değildir. Ancak Spartianus ve Dio'daki anlatım benzerliği bu bilginin Marius Maximus'tan veya imparatorun biyografisinden veya otobiyografisinden alındığı izlenimi doğurmaktadır.

Hadrianus hakkında bilgi veren neredeyse tüm antik kaynakların, Hadrianus'un hayatının sonlarında pek çok senatörün ölümüne neden olduğunda birleşmesi en azından olayın doğruluğunu ve Dio zamanına kadar senatör sınıfı içerisinde olayın bir öfkeye neden olduğunu göstermektedir. Spartianus'un alıntı yaptığı Marius Maximus, “...onun aslında doğası gereği zalim bir insan olduğunu, ancak Domitianus'un başına gelen şeyin aynen kendi başına gelmesinden korktuğu için pek çok şeyi sevgi ve saygı göstererek yapmış olduğunu...” belirtmesi, Dio tarafından verilen Hadrianus'un zalimliklerinin referansının Marius Maximus olduğunu ortaya koyar.¹⁰⁸

Sonuç

Cassius Dio, Aeneas'ın İtalya'ya gelmesinden MS 229 yılına kadar gelen Hellence bir Roma tarihi kaleme almıştır. O, tarih yazmasını rüyaları aracılığı ile tanrıların kendisine emrettiğini belirtir. Kendi ifadesine göre bu uğurda on yıl kaynak toplamış ve on iki yıl da topladığı kaynakları derleyerek kendisine emredilen tarihi yazmıştır. Dio'nun yazdığı *Rhomaika* 80 kitaptan oluşur. İlk 72 kitabı Septimus Severus öncesi imparatorların yönetimini ve Roma'nın cumhuriyet dönemini kapsar. Dio'nun on yıl kaynak toplayarak yazdığı eserinin yazılması yaklaşık on iki yıl almıştır. 72. ile 80. kitaplar bizzat Dio'nun yaşadığı zamanın tarihidir. Roma İmparatorluğu'nda cereyan eden hadiselerle yazar bizzat kendisi şahit olmuştur. Bu bağlamda son sekiz kitabın tarihi değeri oldukça yüksektir.

Rhomaika'nın tamamı orijinal haliyle günümüze kadar gelebilmiş değildir. Günümüze kadar tam olarak gelen MÖ 68 - MS 10 arasında meydana gelen olayların ele alındığı 36. kitaptan 54. kitaba kadar olan kısımdır. MÖ 9 - MS 46 arası dönemi ele alan 55. - 60. kitaplar da fragmanlar

¹⁰⁴ Dio, LXIX, 20, 2-5

¹⁰⁵ Aurelius Victor, XIV, 11

¹⁰⁶ HA, *Hadrianus*, XXIV, 8-13

¹⁰⁷ Dio, LXIX, 22, 1-4

¹⁰⁸ HA, *Hadrianus*, XX, 3

halinde günümüze kadar gelebilmiştir. Tam olarak günümüze ulaşan 18 kitap ve fragmanlar halinde korunan 5 kitap dışında kalanlar orta çağda Ksiphilinus ve Zonaras tarafından çıkarılan özetleri sayesinde günümüze ulaşmıştır. Dio'nun İmparator Hadrianus dönemini kaleme aldığı 69. kitap da yine Ksiphilinus'un çıkardığı özet sayesinde günümüze gelebilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında Dio'nun Hadrianus dönemine dair yazdıklarının hepsinden haberdar değiliz. Bilebildiğimiz Ksiphilinus'un çıkardığı özet kadardır. Başka bir ifadeyle Ksiphilinus'un Dio'yu özetlerken hangi bilgileri atladığı veya çıkardığı belli değildir.

Dio'nun, Hadrianus dönemini yazarken tanıklar ve mektuplar dışında hangi kaynakları kullandığı kendisi tarafından belirtilmiş değildir. Hadrianus'un ölümünden yaklaşık 25 yıl sonra doğan Dio'nun Hadrianus dönemini anlatırken tanıklara ve kaynaklara başvurma zorunluluğu vardır. Bu kaynaklardan biri bazı Roma eyaletlerinde valilik yapmış babası Cassius Apronianus'tur. Dio'nun yararlandığını belirttiği bir diğer kaynak da Hadrianus'un *senatus* ve kişilere yazdığı mektuplardır. Dio, bunların dışında kullandığı kaynakların adını zikretmez. *Historia Augusta*'da Hadrianus biyografisini yazan Spartianus'un, eseri günümüze kadar ulaşmamış Marius Maximus'tan aldığını ifade ettiği bazı olaylar ve imparatorun karakterine dair bazı ifadelerle göre bu kaynaklardan birisi Marius Maximus'tur. Dio'nun kullandığı ikinci kaynak, günümüze herhangi bir fragmanı ulaşmamış olan İmparator Hadrianus'un otobiyografisidir. Cassius Dio'nun Hadrianus dönemi hakkında bilgi verirken kullanmış olduğu bir diğer kaynak da 2. yüzyılın önemli entelektüellerinden ve Hadrianus ile arkadaşlık etmiş Bithynialı Flavius Arrianus'tur.

Cassius Dio'nun, İmparator Hadrianus dönemini anlatırken oldukça önyargılı ve suçlayıcı bir tavır takındığı görülür. Dio, Hadrianus'u babasından duyduğunu söylediği evlat edinilmesi olayında yapılan usulsüzlük ile yargılar ve Hadrianus'un evlat edinilmesini ve imparatorluğunu kuşkulu hale getirir. Aynı şekilde saltanatının başında ve sonunda bazı senatörleri ve mimar Apollodorus'u öldürtmesi Dio tarafından affedilmemiştir ve Hadrianus onun tarafından zalim olarak lanse edilmiştir. Bir bütün olarak bakıldığında Cassius Dio, Hadrianus yönetimini örneğin *legion*lardaki disiplini sağlaması ve ekonomi politikaları sebebiyle övmüştür. Müttefiklerine ve bağlı şehirlere gösterdiği cömertlik de Dio tarafından takdir edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AALDERS, G. J. D., "Cassius Dio and the Greek World", *Mnemosyne*, Vol. 39, 1986, s. 282-304
- Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, (Tran. H.W. Bird), Liverpool University Press, Liverpool 1994
- BARNES, T. D., "The Composition of Cassius Dio's 'Roman History'", *Phoenix*, Vol. 38, No 3, Autumn 1984, s. 240-255
- BIRLEY, A. R., *Hadrian The Restless Emperor*, Routledge, New York 1998
- BOYANA, Hülya - Ahmet Türkan, "Cassius Dio Cocceianus'un Hayatı ve Tarihçiliği", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 38, Sayı 65, 2019, s. 1-20
- BURRELL, Barbara, *Neokoroi, Greek Cities and Roman Emperor*, Cincinnati Classical Studies, Brill, Leiden-Boston 2004
- Cassius Dio, *Rhomaika*, Dio's Roman History, I-IX, (Tran. Earnest Cary), 1914-1955, (Loeb) CIL, *Corpus Inscriptionum Latinarum*

- DAVENPORT, Caillan - Christopher Mallan, "Hadrian's Adoption Speech in Cassius Dio's Roman History and the Problems of Imperial Succession", *American Journal of Philology*, Volume 135, Number 4, Winter 2014, s. 637-668
- EISMAN, Michael M., "Dio and Josephus: Parallel Analyses", *Latomus*, Vol. 36, No.3, Summer 1977, s. 657-673
- Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, Vol I, (Tran. Kirsopp Lake), 1926, (Loeb)
- Flavius Arrianus, *Arrianou Ektaxis Kata Alanon*, Şurada: Robert K. Sherck, *The Roman Empire: Augustus to Hadrian*, Cambridge University Press, 1988
- HA, *Hadrianus, De Vita Hadriani*, (Çev. Recai Tekoğlu), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011
- HA, *The Scriptores Historiae Augustae*, (Tran. David Magie), 1993, (Loeb)
- Hieronymus, *Chronicon*, (Şurada: http://www.tertullian.org/fathers/jerome_chronicle_03_part2.htm), (E.T. 25.06.2012)
- IGR, *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes*
- ILS, *Inscriptiones Latinae Selectae*
- KAYA, Mehmet Ali, *Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimus Severus*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008
- MADSEN, Jesper Majbom, "Criticising the Benefactors: The Severans and the Return of Dynastic Rule", *Cassius Dio: Greek Intellectual and Roman Politician, Historiography of Rome and Its Empire*, Vol. 1, Brill, 2016, s. 136-158
- MAGIE, David, *Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II*, Princeton, 1950
- MENDEL, Gustave, "Inscriptions de Bithynie" *Bulletin de Correspondence Hellénique*, Vol. 24, 1900, s. 361-426
- MILLAR, Fergus, *A Study of Cassius Dio*, Oxford University Press, London, 1964
- SHERK, Robert K., *The Roman Empire: Augustus to Hadrian*, Cambridge University Press, 1988
- SMALLWOOD, E. Mary, *Documents Illustrating The Principates of Nerva Trajan and Hadrian*, Cambridge University Press, 1966
- SWAN, Peter Michael, *The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 55–56 (9 BC-AD 14)*, Oxford University Press, New York, 2004
- TOLLEY, Harry, "Ariston of Pella's Lost Apology for Christianity", *Hermes*, Vol. 146, 2018/1, s. 90-100
- TAM, *Tituli Asiae Minoris*